

POLOVETS PROBLEMİ: ORTA ASYA DURUMU (I)*

Sergej G. KLYASHTORNYJ

Çev.: Cihan ÇAKMAK**

M.S. 10. yüzyıldan 12. yüzyıla kadarki Doğu Avrupa tarihi, Türk lehçelerini konuşan kabilelerin Türkistan'dan bu bölgeye yoğun göçüyle dikkat çeker. Türk göçebe toplulukların en önemli istilasının İrtiş ve Tuna Nehirleri arasındaki Avrasya bozkırlarına Kıpçaklar tarafından yapıldığı yaygın bir şekilde kabul edilir. Şüphesiz ki 11. yüzyılda Doğu kaynaklarında Avrasya bozkırlarının doğu bölgelerinde Kıpçak adıyla anılan kabileler vardı. Fakat Rus veya Batı kaynaklarında Polovetsler, Kumanlar ya da Kunlar diye adlandırılan Türk boyları gerçekten Kıpçak mıydı?

Kıpçaklar, Polovetsler, Kumanlar ve Kunların kim oldukları sorusu literatürde uzun süredir yer almaktadır. Geniş bir çevre tarafından kabul edilen görüşe göre, güneydoğu Avrupa bozkırlarını istila edip Oğuzları Aral Denizi yakınlarındaki topraklardan çıkararak, Peçenekleri çıkarıp kendi bünyesine alan ve Moğol hakimiyetine kadar oraya hakim olan Kıpçaklardı. Fakat Kıpçakların en başından beri çok kabileli olmasına rağmen Peçenek ve Oğuzlara benzer bir biçimde hâlâ homojen bir yapıya sahip olduğu belirtilir. Bu durumda İslamî Rus ve Batı kaynaklarındaki sınıflandırma farklılıkları sadece tesadüfidir.

Böyle bir yapının uyumu Tahir Marvazi (M.S. 12. yüzyıl)'nin çalışmalarının bulunmasıyla kısmen bozulmuştur. "Peçenek topraklarının" -örneğin Güneydoğu Avrupa steplerinin- istilası ile ilintili olarak Marvazi hiç Kıpçaklardan bahsetmez ve burada tarif ettiğim 10. yüzyıldan 11. yüzyılın ilk yarısına kadarki kronolojik çerçeveden sapmadan başka bir olaylar dizisi verir. Kitaylar (Kidandlar) Kun kabilelerini batıya doğru iterler; bunun üzerine Kitaylar, Kay kabileleri tarafından takip edilmekle birlikte Kaylar Shary kabilelerini birlikte bölgeden çıkarırlar. Sonra hepsi Türkmen topraklarını işgal eder ve Peçeneklerin topraklarına taşınan son grup Oğuzları çıkarır.

Güneydoğu Avrupa steplerini Oğuz (Uzes, Torks)'ların istila etmesi 1050'de gerçekleşir. Bu tarihten beş yıl kadar kısa bir süre sonra Rus sınırlarında, Rusların yanında Polovets adı verilen kabileler görülmeye başlar. Bu zincirde sadece Türkmenleri-Marvazi'nin Kaşgarlı Mahmud'la birlikte Oğuzları İslam'a döndüren kişi olarak bahsettiği- Semireçi ve Kaşgar bölgelerinden Selçuklu ve Karlukları teşhis etmek oldukça olasıdır.

Marvazi'den önce, el-Biruni (M.S. 1029) tarafından, Kunlar ve Kaylar sadece doğudaki Türk boylarının arasında anılmıştı. "Shary" (Sarı) kabilelerin adı ise

* Sergej G. Klyashtornyj, "The Polovcian Problem: The Central Asian Aspect (I)", Proceedings of the 39th Permanent International Altaistic Conference (PIAC) Edit.: Árpád Berta, Szeged, Hungary: June 16-21, 1997, s. 151-153.

** Okutman, Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Ermeni tarihçi Urfalı Matheos¹’un 11. yüzyılın ortalarına rastlayan olayları tasviri sırasında geçmiştir: “Yılan halkı” “Kızılılara” saldırdı.

Bu arada birtakım tesadüfler bir kez daha genel olarak Polovets problemine ve Marvazi’nin yazdıklarının yorumuna cevaben bir tablo hazırlanmasına olanak sağladı.

Kâşgarlı Mahmud’un eserinde Cungarya ve kuzeydoğu Kazakistan’da 11. yüzyılın ortalarına kadar devam eden, Putperest Türkler ile Karahanlı “gazilerin” savaşlarına ilişkin epik izler Kâşgarlı Mahmud’un eserlerinde bulunabilir. Müslümanlara karşı savaşan kabileler şunlardır: Basmil, Yabagu, Çomul, Yimek ve Kay. Bu koalisyon kişisel adı Budraç olan Yabagu başkanı Böke, yani Büyük Yılan tarafından yönetilmiştir. Birçok savaşın sonra Müslümanlar en sonunda hâkimiyeti elde ettiler.

Marvazi’nin Basmilli yöneticilerin adıyla bilinen Shary kabilesi hakkındaki hikâyeye bir eklemesi olmuştur. Basmil yöneticileri, Türk hanedanlık zümresi Aşina’dan gelen asilzadelerdi. Bu eski hanedanlık zümresinin adı eski Rus kaynaklarında korunmuştur. Bu Saruhan’ın babası olan Polovets Kağanı Asen’in adıdır. Farklı bir grup kaynaktaki bu tesadüf ve etnonimler aşağıdaki tabloyu oluşturmamızı sağlar.

İslami Kaynaklar		Urfalı Matheos	Çin Kaynakları	Eski Rus ve Batı Kaynakları
El-Biruni Marwazi	Kâşgarlı Mahmud			
Kun	Yabagu	“Yılan Halkı”	Hun (Tieh-le kavmi)	Хынь, Кун, Куман
Kay	Kay		Beyaz Hsi (Tieh-le kavmi)	каепичи
Şary Basmil	Basmil	“Pale ones”	Sarı Türgiş (?), Pasimi Sarı Kafalı T’uchüe(?) Sheli (Şary) T’uchüe	Половцы Plawci Plauci Pallidi Falones
Türkmen Guzz (Oğuz)	Türkmen Guzz (Oğuz)	Uz		Торки, Уз
Bajanaq (Peçenek)	Bajanaq (Peçenek)	Uz Pacenikk (Peçenek)		печенги

Bu olaylar tesadüfler göz önünde bulundurulduğunda, Türk boylarından oluşan Polovets-Kuman topluluğunun İrtiş Nehri ve Hazar Denizi arasındaki topraklarda yaşayan Kıpçaklar olarak adlandırılmayacağını düşündürür.

¹ Matthew of Edessa.